

Afro-Caribiër gevangenen door de nazi's

Van Papiaments naar Duits

Wat doe je als je vader niet spreekt over een deel van zijn leven? Vooral als dat deel zich heeft afgespeeld in een wereldoorlog. Laat je het daarbij wil je het te weten komen, al was het misschien om jezelf beter te leren kennen en kunnen plaatsen. Mary Romney-Schaab heeft veel gesprekken met haar vader gevoerd, uit interesse naar haar achtergrond. Zij is geboren in de Verenigde Staten (VS), hij komt uit Sint Maarten, net als de ouders van haar moeder, die op haar beurt weer in de VS is geboren. Oral history is de etnologische term voor vertellingen over het verleden. Je krijgt dan persoonlijke verhalen over een periode uit de geschiedenis.

DOOR JEROEN HEUVEL

Als meer dan 40 jaar na zijn bevrijding uit het concentratiekamp, kon Lionel Romney schoorvoetend beginnen te praten over zijn gevangenschap in de oorlog. Hij heeft dat oorlogsverleden al die tijd weggedrukt in de hoop de pijn en de ellende te kunnen vergeten. Ook was hij bang dat niemand hem zou geloven of dat men zou vinden dat hij overdreef. Toen hij eindelijk de vragen van zijn dochter over die periode begon te beantwoorden, realiseerde zij zich hoe hij aan zijn kennis van het Duits was gekomen. Vader Romney

beheerste enkele talen, wat volgens zijn dochter een van de redenen is waarom hij tijdens de oorlog niet is vermoord. Over het algemeen werden gevangenen die als tolk konden fungeren een directe moord bespaard, ze mochten iets langer leven dan andere gevangenen. 'Tolk' was zijn bijnaam, omdat hij naast Duits en Papiaments, ook Engels en creools-Engels sprak, Nederlands, Spaans en Italiaans. Andere argumenten om in de titel van haar (Engelstalige) boek te kiezen voor de zinsnede 'From Papiamentu to German' zijn dat haar vader in een voor hem nieuw werelddeel

terecht was gekomen, en per ongeluk in de oorlog betrokken was geraakt.

Wie was haar vader?

Lionel Romney is geboren in 1912 in de Dominicaanse Republiek, omdat zijn Sint Maarten-ouders er als seizoenarbeiders in de suikerrietkap werkzaam waren. Hierom kon de baby niet in het geboorteregister worden ingeschreven. Toen het gezin rond 1919 terugkeerde naar Sint Maarten, hebben de ouders van Lionel Romney hun kinderen in de burgerlijke stand laten inschrijven, als Nederlandse. Lionel volgde er de technische school en werd timmerman. In 1927 is het gezin verhuisd naar Curaçao, vanwege werk in de petroleumindustrie. Zeven jaar later is weer gekozen voor Sint Maarten, hoewel de 22-jarige Lionel op Curaçao bleef werken bij de raffinaderij. Later deed hij dat ook op Aruba en in Venezuela. Hij kreeg een baan bij de Koninklijke Nederlandse Stoomboot Maatschappij (KNSM). In 1938 ging de zee-man voor het eerst naar Nederland.

De Tweede Wereldoorlog was net begonnen toen Lionel werkte op de SS Makis, een Engels koopvaardijchip dat in de Middellandse Zee op een mijn

liep. De bemanning kon op tijd haar heil vinden in de reddingsloepen. Ze werd opgepikt door een Italiaanse boot. Italië had echter de oorlog verklaard aan Frankrijk en Engeland. Op 10 juni 1940 werd de 28-jarige Lionel door de Italianen gevangen genomen. Hij zou de rest van de oorlog als gevangene door moeten brengen.

Duits was de taal van de oorlogsmisdadigers, die vader Romney moest aanhoren, begrijpen en spreken om te kunnen overleven. Tenslotte geeft die zinsnede in de titel symbolisch de tegenstellingen aan in haar vaders leven. Van de Cariben naar Europa, van de tropen naar ijskoude winters, van veiligheid naar levensgevaar, van waardigheid naar ontmenselijking, van vrijheid naar slavernij, van vrede naar wrede oorlog.

Oral history

Mary Romney gelooft in de kracht van 'oral history', omdat kennis macht verschaft en geschiedenis je kennis vergroot. Hoe beter je je eigen geschiedenis kent, hoe meer zelfbewustzijn je kan hebben en uiteindelijk zelfvertrouwen. Daarom heeft ze dit boek, van 180 bladzijden dat organisch is opgebouwd, geschreven, maar ook omdat er een gebrek is aan in-

formatie over hoe gekleurde mensen hebben geleden in het tijdperk van de nazi's.

De schrijfster draagt haar boek onder meer op aan de jeugd van Sint Maarten, 'with hope'. Een andere groep mensen aan wie ze haar boek opdraagt is de groep overlevenden van allerlei vervolging. Daarom wijdt ze ook aandacht aan concentratiekampen van de nazi's. In hoofdstuk 7 schrijft ze over de gevangenschap van haar vader in Italië, die vier jaar heeft geduurd. In Italië waren het Duitse soldaten die de gevangenen bewaakten. Een fragment van de vele passages getranscribeerde gesprekken van de cassetteopnames (oral history) geeft een idee van de stijl van het boek.

'Lionel Romney: When the Germans came, they took us out to dig trench... anti-tank trenches... The German soldiers, those wasn't SS men. They was the regular army men... A guy, he must have been a professional soldier... [He said] „Ach, der Lionel, der kann alles” [Oh, Lionel, he can do everything!]

Mary L. Romney-Schaab, geboren in 1952, heeft meer dan veertig jaar gedoopt. Haar vak was Engels als tweede of vreemde taal. Ze heeft lesgegeven in Madrid, Barcelona, Connecticut en New York. Ze heeft ook een masterdiploma in Spaans en een in Instructional Technology. Ze is gehuwd met Philip Schaab.

Lionel Romney met zijn vrouw op hun huwelijksdag, 10 juni 1950.

Gevangenen van concentratiekamp Mauthausen moesten uit de kleren om massaal in baden ontsmet te worden. FOTO BUNDESARCHIV

because I could... between the English and the little bit of Dutch that I knew, I could catch on right away. I couldn't understand everything, but... „Ach, der Lionel, der kan alles ____.” And those guys from Malta, they had no relation with the Dutch language, they thought that I understand everything. [laughter] And all you had to say, 'Jawohl! [Yes, sir! / Certainly, sir!]' The German say something, you don't know what the hell he's talking about, [you say] 'Jawohl, Herr Offizier.' [laughter] They like that! [laughter]... Even is he's a damn common soldier, you had to call him 'Feldwebel'. Feldwebel is a sergeant. I catch on [to the language] right away, see?" (Oral history, 1 juli 1995)

Over het gelach volgt iets verderop een mogelijke verklaring. Voor de lezers die het creools Engels van Sint Maarten niet gewoont zijn, is er in een bijlage uitleg over deze taal opgenomen.

Lionel Romney is in Italië op verschillende plaatsen opgesloten geweest. De eerste opsluiting was in Pantelleria, daarna in Palermo, Bari en Campo di Fossoli. Ze probeert te achterhalen waarom de Duitsers hadden besloten haar vader van Campo di Fossoli op transport te zetten naar het in Opper-Oostenrijk gelegen concentratiekamp Mauthausen. Mary Romney doet in haar boek verslag van haar reis - vanaf 2006 is ze verschillende malen naar de plaatsen gereisd waar haar vader gevangen heeft gezeten - enkele jaren geleden, naar Italië en naar Mauthausen, om op zoek te gaan naar informatie over de kampen waar haar vader gevangen is gezet, om ze te ervaren en om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de omstandigheden waarin hij is opgesloten geweest.

Ze beschrijft wat er te voelen is in musea die de herinnering aan de gruwelijkheden van de wereldoorlog levend houden. Op 24 juni 1944 werd in Mauthausen zijn naam van hem afgenomen en werd de 32-jarige Afro-Caribiër een nummer, 76548. In het achtste en langste hoofdstuk heeft de schrijfster veel gesprekken van haar vader uitgeschreven.

Omdat ze, toen ze begon met het opnemen van de gesprekken geen vastomlijnd idee had van hoe de gesprekken zouden verlopen, en wanneer hij over de oorlog zou gaan praten, verspringen de door haar voor dit boek uitgeschreven gespreksfragmenten over de periode van 30 december 1989 tot 29 december 2002. Haar 77-jarige vader begint in de kerstvakantie van 1989 eindelijk zijn herinneringen aan de hel van Mauthausen te openbaren aan zijn dochter, die al meer dan twintig jaar bezig was geweest hun gesprekken te registreren.

Mauthausen ligt in Oostenrijk, ongeveer 165 kilometer ten westen van Wenen. Hitler heeft dit kamp laten bouwen zodat de gevangenen als slaven graniet uit de mijnen moesten winnen om de straten van de Oostenrijkse hoofdstad Wenen mee te plaveien, maar ook die van de belangrijkste steden van Duitsland. De uitgehongerde slaaf die de brok van 50 kilo of meer niet langer kon torsen en door de knieën ging werd meedogenloos door een bewaker van de 'Stairway to death' naar de ingang van de mijn het ravijn in geschopt, een helse dood tegemoet.

Een combinatie van geschiedenisbeschrijving, herinneringen en oral history geven weer hoe het verhaal van haar vader in en over de Tweede Wereld-

oorlog een diepe indruk hebben gemaakt op zijn dochter, en die haar op reis hebben gestuurd, samen met haar echtgenoot, naar het concentratiekamp in Mauthausen. Deze reis is niet alleen bijzonder ontroerend voor de schrijfster geweest; ze heeft het zo afstandelijk ingeleefd beschreven dat het ook mij als lezer niet onbewogen heeft gelaten.

We kennen enkele verhalen over Antilliaanse verzetshelden die in de oorlog zijn gefusilleerd of op een andere manier zijn vermoord, maar bij mijn weten is er niet eerder een geschiedenis verteld over of door een Antilliaan die gedurende de hele Tweede Wereldoorlog is gevangengenomen door de Duitsers, waarvan het laatste jaar in een zeer onmenselijk concentratiekamp, en die na de bevrijding nog ruim een halve eeuw heeft geleefd.

De Duitsers hebben tegen het eind van de Tweede Wereldoorlog veel concentratiekampen en documenten vernietigd toen ze beseften dat ze gingen verliezen. Het kamp Mauthausen is deels niet vernietigd. De documenten over Lionel Romney zijn bewaard gebleven. De categorisering van de weinige mensen van niet-Europese afkomst was niet duidelijk, de koloniale wereld was nog niet onafhankelijk, dus iemand uit Afrika of de Cariben werd gelabeld naar de nationaliteit van het moederland, Frans, Engels of Nederlands, bijvoorbeeld.

In 2016 heeft het team uit Wenen dat onderzoek deed naar de herkomst van de niet-Europese gevangenen in het concentratiekamp Mauthausen, vastgesteld dat de Duitsers toen hun leger Frankrijk binnenviel, gekleurde antifascistische strijders uit Spanje en de Cariben gevan-

gennamen en naar de kampen dwongen, en in Noord-Afrika ruim 150 niet-Europese preventief in hechtenis hebben genomen omdat ze als politieke activisten werden gezien. Maar Lionel Romney was een zee-man, geen activist. Omdat de Duitsers voor dit soort uitzonderingsgevallen geen aparte categorie hadden, is hij toch 'preventief in hechtenis' opgenomen. Met dit boek heeft zijn dochter de ervaring van haar vader in het concentratiekamp Mauthausen het best van alle gekleurde gevangenen gedocumenteerd. In 2004 is op 91-jarige leeftijd Lionel Romney overleden.

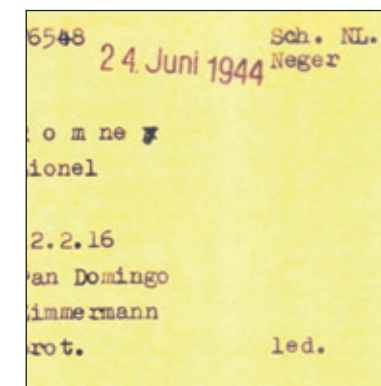
In het fragment van de transcriptie is het voorgekomen dat Lionel Romney af en toe lachte. Dochter Mary heeft later, na studies over PTSS (post-traumatische stressstoornis) gelezen te hebben, beseft dat het geen lachen om een grap was maar nerveus gelach. Wat haar in de oral history-sessies ook was opgevallen was dat haar vader vaak dezelfde gebeurtenissen vertelde. Op haar vraag 'Maar hoe heb je dat kamp kunnen overleven?', heeft hij nooit een antwoord kunnen geven. Toen realiseerde ze zich dat zijn meer dan 40-jarig gezwijg een symptoom van de PTSS moet zijn geweest. Ze voelde intuïtief aan dat het heilzaam voor hem was om eindelijk aan zijn verleden uiting te kunnen geven, door erover te praten, hoe gruwelijk de openbaring ook mocht zijn voor haar. In haar eigen woorden: „I learned that opening the memory means closing the wound.”

Het boek is dus ook een verslag van een ontdekkingstocht. Omdat de dochter het levensverhaal van haar vader heeft achterhaald, is haar eigen verhaal veranderd. Toen Mary 15 jaar jong

was heeft ze aan haar moeder gevraagd waarom haar vader zo zwijgzaam was over een groot deel van zijn leven. Toen heeft haar moeder een tipje van de sluier opgelicht. „Hij heeft in een Duits concentratiekamp gevangen gezeten, maar hij wil er niet over praten. Beloof me dat je hem er nooit iets over vraagt en dat je nooit zegt dat ik je dit geheim verklapt heb.”

Mocht de 15-jarige dochter ooit gezworen hebben dit geheim niet te verklappen, dan heeft Mary zich, gelukkig voor ons, geïnteresseerd in deze oral history, niet aan de belofte gehouden.

Romney-Schaab, Mary L. (2021). 'An Afro-Caribbean in the Nazi era: from Papiamentu to German'. ISBN 9781710966145 (in eigen beheer uitgegeven).

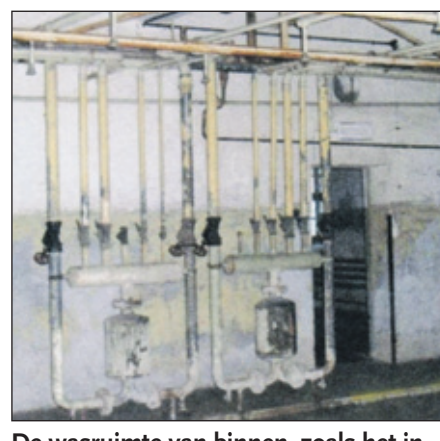
Een fragment van een inhoudskaart van het officiële nazi-archief. Sch. staat voor (schützerder Gefangener) de categorie van gevangenen - in het Engelstalige boek 'protective prisoner' genoemd -, Zimmermann is timmerman, prot. is de religie en led. (ledig) is niet gehuwd. Linksboven staat het identificatienummer, vanaf die dag tot aan de bevrijding zijn 'naam'.

Lionel Romney, rechts, met zijn dochter, de schrijfster van dit boek, in Queens, New York City, 27 juni 1998. FOTO PHILIP SCHAAB

Een deel van de namenkamer in het Museo al Deportato Politico e Razziale, van de Fondazione Fossoli te Carpi.

De wasruimte van binnen, zoals het in de oorlog gebruikt is geweest en nu nog te zien is. FOTO MARY ROMNEY-SCHAAB

Fragment van de deur naar de was- en desinfectieruimte in Mauthausen. FOTO MARY ROMNEY-SCHAAB